

Jože Horvat

Poskus z ravnino. Begunci.

Decembrske nedelje popoldne smo se Martin, Jani in jaz odpe-ljali v gorice, da bi se oskrbeli z vinom, se pravi, ga pripeljali iz zidanice v Gomle. Bil je mrzel dan, s severa je vlekel zoprn, suh veter. Ozke poti z glavno asfaltno cesto vred so bile po lendavskem griču skoraj povsem prazne, le tu in tam je pred zidanico stal avto. Niti opla našega soseda Soliča iz Lendave, navadno stoječega pred njegovo vilo, ni bilo. Skozi ogolele krošnje je tu še bolj kot spodaj na ravnini strupeno vel oster zrak, tišina je bila poveznjena na pokrajino kot orjaški, vase molčeči, prozorni zvon. A v mali kleti pod hiško je bilo dokaj prijazno, topleje kot zunaj, z vonjem menda po zadnjem obisku in z razporedom stvari, ki jih odtlej nihče ni premikal. Vino se je zdelo izvrstno, ravno prav hlajeno in uravnoteženo v svoji glavni sestavini sladkobe in suhosti, z rahlim priokusom bur-gundca, napojeno z zlatkasto barvo sonca, prav tistega, ki ga je še sprejelo vase grozdje, preden smo ga oktobra obrali.

Potem ko sem kmalu po prihodu stopil na prosto, iz neкакšne navade na točko, od koder je izhodišče za razgled naravnost, na desno in levo sleme velikega podkvastega griča Lendavskih goric, torej spredaj vse do cerkve z znamenito mumijo, cerkve, ki je dala tudi streho za legendarni ljubavni prizor v Godinovih *Tulpikah*, in na levi v smeri Madžarske, kjer med drevesi nevidno čepi cimprana hiška, v kateri je mladi Miško Kranjec pred sedmimi desetletji pisal članke za komunistično Ljudsko pravico in se sestajal s somišljeniki: kadar koli se od tu podam naprej, bodisi na ogled trt ali panorame, se mi na tem mestu v podzavesti zbudi pomisel na oba kulturnozgodovinska objekta, iz katerih si je nekdanja šola prizadevala narediti lokalni mit. A ta je zdaj vse bolj bled; Godinova ljubimca in njuni problemi iz Tulpik niso več obvezno čtivo tukajšnjih ljudi, še manj Kranj-čeva revolucionarna dejavnost – še več, ko sem se bil pred

trgativjo zapeljal mimo njegove cimprače, je bila videti v obupnem stanju; tik poleg nje je sicer še stal od starega režima postavljeni betonski stebrič z napisom, da je tu nastajal znani časopis, toda objekt, ki so ga tedaj tudi razglasili za nacionalni spomenik, ni skrival posledic dobrih deset let mrtve ideologije; rane, ki jih je zadal zob časa slamnati strehi, majhnim oknom in ometu na lesenih stenah, so se zdele presunljive; takšne so hiše, iz katerih se izselijo njihovi dediči: razdejana trupla, ki jih nihče noče pokopati.

A kaj bi s stvarmi, ki se potihoma same umikajo od sedanjosti! Že res, da ob tem, ko s te točke zrem po veliki pokrajini, še površno pomislim nanje – a kot na bajko; resnični so pojmi in predmeti, ki se me tičejo v živo. K njim me neustavljivo vleče spozaba nad nečim, kar ni oprijemljivo in konkretno, ampak zmerom skrito in nevarno, zvezano z minevanjem, ki je toliko bolj boleče, kolikor globlji je užitek, ki si ga lahko privoščim z vidnim svetom. Ja, če ne bi bilo mrtvih reči pod bežečim časom, bi sedanjost sploh ne bila tako opojna ... Premaknil sem se torej med ogolele trte, med katerimi me je prevzel nov pogled na njihove goste, na videz urejeno razčesane rozge. Spustil sem se po dolgi, z odpalim listjem nastlani potki nizdol po vesini, pri čemer mi je veter pritiskal v hrbet, da se mi je kmalu zdelo, da se mi je ob ledja prilepila kocka ledu. Šele ko sem bil na dnu, tam, kjer se naše štiri vrste trt z vrha vinograda iztečejo v eno samo, je neprijetni občutek zadaj splahnel, kajti stopil sem v zavetje, kjer je nenadoma pokazalo nekaj moči popoldansko sonce, ki je v svojih bleščavih žarkih očitno premoglo še nekaj toplote. Bilo je nizko nad vinogradi in brežič na desni je s svojo gosto senco zagrinjal že ves spodnji del našega pobočja in dolinico: senčno-svetlobni kalejdoskop, ki me zmeraj znova prevzame. A če sem se obrnil in se zazrl navzgor po griču, proti zidanicam, od katerih sem prišel – naše, najmanjše med njimi, ni bilo videti – se je na strmini v visokem polkrogu proti nebesu razprla čarobna podoba razvejenih trt, pravzaprav fantastični labirint velikanske risbe, segajoče do obzorja, v kateri so se komplicirano, a v neverjetnem redu križale in sekale, se razhajale in tekle vzporedno črte, to je vejice in vitice trsja, vse porezane v isti višini, in se enako natančno zgoščale k žicam in nosilnim betonskim količem, zasajenim v ilovico. Enkratna galerija v plenêru! Stal sem na spodnjem robu parcele, sredi vinske gore, kot pravijo domačini, bil sem kot uročen od presenečenja in radosti, ki si ju nisem mogel naučiti. Je to bil trenutek, ko čas ponikne pod videz stvarstva, katero zato ne mineva, ampak traja?

Ko sem se nato obrnil in namenil naprej ter oči obrnil navzdol, po položno spuščajočem se nasadu, tj. po spodnjem pasu vinogradov, ki jih je tam sklepala z drevjem zarasla dolinica, mi je panoramo napolnila malodane brezmejna širjava rozg, na pol že pod debelo senco brega na desni, a z drugo asociacijo: bila je morje enakomerno vzvalovanih, čokoladnih rezancev, ki so pogled navdajali z blagim spokojem. Sproščeno sem zajel vase sanjsko podobo barv in linij, položenih predme kot zadnji dar leta, ki se je izčrpalo v tvorbi plodov in se zdaj poslavlja od zemlje in njenih delavcev s tem vizualnim desertom. V zraku

je bilo čutiti komaj zaznavno samoto, kakor se v prostoru zazna praznino, ko jeseni zamre življenje na zemlji – zabrisani pa so bili tudi prehodi med kompleksi zaselkov in drevja ob vznožju in naprej na ravnini: ves svet kakor da je izginjal, ja, zamiral v smeri pogleda, to je tja proti nekdanjim lendavskim naftnim vrelcem in proti Muri, iztekajoč se v nejasno maso drevja pred gričevjem, ki je bilo že daleč na Hrvaškem.

Gor grede mi je nato bilo, kakor da je veter, ki se je poprej metal za mano, ponehal. Ni me več zeblo. Listje, po katerem sem stopal, je pošumevalo in se trlo in v zbrani tišini so bili koraki glasnejši, kot bi pričakoval, hrstenje pod čevlji pa je bilo tako izrazito, da bi malodane razločeval njegove posamezne glasove: kakor da bi jih moje uho nenadoma lahko prevajalo v razumljivo govorico.

Zgoraj v kleti sem našel polne steklenice z vinom, ki ga bomo vzeli domov, ne pa tudi Martina in Janija. A ko sem stopil na prosto, da bi ju poiskal, sem ju nemudoma uzrl: stala sta na drugi strani ceste pred hišo našega drugega sosesa, ki je vsaj že pet let zidal stavbo, v katero pa se še do danes ni vselil. Ni domačin, temveč prišlek, čeprav bližnji; ni vinogradnik, temveč avtoprevoznik, ne živi tu, v gorica, temveč v bloku v Lendavi, a v novem letu naj bi se z ženo in dvema otrokoma za stalno nastanil tu gori. Zdaj je bil z Janijem in Martinom v vnetem pogovoru in ko smo se zagledali, sta me moja povabila v družbo, ki ni mogla biti nezanimiva; na njihovih obrazih, kolikor sem jih lahko razložil, sta bila smeh in resnost, v kretnjah rok dinamičnost, v glasovih intenzivnost, čeprav teh glasov kljub kratki razdalji nisem prav razložil. Vabilu, da se jim pridruživim, sem se hitro odzval.

Kajpak si nisem mogel misliti, zakaj je bil pogovor tako živahen. Jani je takoj planil s pojasnilom:

“Romune ima v kleti,” je rekel in istočasno kazal na sosesa in klet pod novo hišo, dva koraka od nas. Šanji, kot je ime sosedu, s katerim sem se bežno poznal, mi je pomolil roko, se malo nasmehnil in potem v čudni vznemirjenosti začel pripovedovati, kar sta Martin in Jani gotovo že vedela: da se je včeraj opoldne vrnil s poti in kamion zapeljal sem pred hišo, da bi naslednji dan naložil šaro iz kleti in jo odpeljal – pustil ga je in se podal domov s prijateljem, ki je ravno takrat delal v vinogradu.

“Ko pa sem se danes dopoldan vrnil,” je govoril, “in odklenil vrata v klet – sem jih zagledal. Stiskali so se v kot in zrli vame kot v prikazen. A tudi oni so bili prikazen. Seveda nisem vedel, kdo so, najprej sem mislil, da so cigani, rekel sem, kaj hočete, fantje, toda zrli so vame kot okameneli, nakar smo se gledali zelo dolgo, dokler mi ni šinilo v misel, da niso cigani, ampak tujci. Nisem vedel, kakšni tujci, ponovil sem, kaj hočete, in dodal, ven pojdite, fantje, domov ... Tedaj je iz peterice – a šele pozneje sem videl, da jih je petero, od 20 do 30 let starih iz Romunije – stopil korak k meni najmanjši, položil prst na usta in v slabi srbščini komaj slišno dejal, da so begunci in da hočejo naprej, a da morajo počakati, zato prosi, da jih pustim v kleti, ker se bojijo policije ...”

“So še zdaj v kleti,” sem rekel brez zveze. A zdelo se mi je skoraj nemogoče, da se zdaj srečujemo s tistim, o čemer so ljudje napletali toliko zgodb, mediji pa poročali o brezobzirnem tihotapljenju ilegalcev: begunci z vzhoda.

“Seveda,” je rekel Šanji, “jih hočete videti?”

“Ne, ne,” sem odvrnil, čeprav nisem vedel, zakaj sem tako rekel. Toda Martin in Jani sta urno bila za to, da gremo v klet in jih vidimo. Šanji je bil s privolitvijo zelo zadovoljen; morda se mu je zbudil občutek, da je dobil pomoč pri soočenju z njimi. In vsi trije so se zapodili v klet, da sem za korak ali dva zaostal za njimi.

Obstali smo na pragu in se zazrli vanje in kajpak oni v nas, oboji seveda brez besed, oni bržkone v strahu, da nismo njihovi prijatelji, mi v neizgovorjenih vprašanjih in slutnjah o njihovih namenih.

“Fantje, pojdite nazaj čez mejo,” je tedaj rekel po srbsko Jani.

Dolgo so molčali, nakar je eden izmed njih, verjetno tisti, ki je poprej govoril s Šanji, rekel v polomljeni srbsčini:

“V Romuniji nema doma ... Nema posla ... Nema više Romunije.”

“Kam bi radi? Kam ste sploh namenjeni?” je nadaljeval Jani. “V Sloveniji ne morete ostati.”

Mali govorec – bil je opazno manjši od onih, ki tudi niso bili visoke rasti – je prevajal, povedano pa je v prišlekih moralo zbuditi zaupen odziv, kajti kar vsi so se oglašali:

“Italija, Italija ... Zapad ... “

Nam se je to zdelo vratolomno, nasmehnili smo se, oni pa so se v odgovor mahoma spet potuhnili, povесili oči in se zaprli vase. Jani in Šanji sta jih čez čas vprašala, kako mislijo priti do Italije; po kratkem posvetu z očmi – ko so vprašanje dobili prevedeno, so se kratko spogledali – so očitno pooblastili svojega govorca, da je rekel:

“Tražimo ... Čekam vezu ... “

Šanji je zaslutil misel, ki bi mu lahko bila v prid, in odločno začel razlagati, naj si jo čimprej priskrbijo, saj jih tu lahko kdo prijavi ali odkrije policija in vrne Madžarom.

Mali je sproti prevajal in videlo se je, kako je učinek Šanjijevih besed moral biti neugoden. Preplašeno so nas pogledali, kakor bi tudi v nas zasumili morebitne prijavitelje.

“Jaz vas ne bom prijavil,” sem tedaj dejal in Jani in Martin sta se mi takoj pridružila, kar je Šanji očitno spodbudilo, da je rekel, da jih “nobeden od nas ne bo prijavil, da pa želimo, da čimprej zapustijo klet, saj v njej ne morejo biti ...”

Po kratkem posvetu, kakor ga lahko opravijo ljudje, ki se sploh nimajo več o čem posvetovati, saj je vse bilo sklenjeno že dolgo prej, je mali začel na dolgo razlagati, da bi vrnitev v Romunijo bila katastrofa. V Italiji bo prišel k njim sorodnik in jim našel delo ... A zdaj da imajo majhen problem: pot čez Madžarsko je trajala dva dni dlje, kot je bilo predvideno, in izpraznil se jim je mobilni, zato zdaj ne morejo poklicati zveze, kot je bilo dogovorjeno še v Romuniji.

Šanji je bil nejevoljen, nam pa je dejal, da v hiši še ni elektrike, zato jim ne more ponuditi napolnitve. A kakor da bi ga mali razumel, je rekel:

“Ali mi vas zamolimo, da nas odvučete napred, u kamionu. Imate kamion ...”

Šanji je presenečeno odkimal, a govorec se ni dal. Dejal je, da mu “dobro platijo, vrlo dobro platijo ...” Približal je obe dlani in pokazal na debelino “dobrega plačila”, vsa skupina mu je pritrdila, in kakor da bi Šanjija hotel na vsak način pridobiti, je dodal: “Vi idete za Italija.”

“Kako veste, kako veste?” je skoraj zavpil Šanji.

Mali je obotavljaše in stokajoče govoril, da človek, ki organizira odhod na tuje, pozna vse okoliščine in njegove “zveze” vedo, kam se potniki morajo obračati, ko prestopijo tuje državne meje. Tudi oni so dobili veliko napotkov.

Presenečeno smo se spogledali, Šanji pa se še posebej ni mogel načuditi dejstvu, da je nekdo od tu moral prevohati njegove vožnje – ki, kot je priznal, izmenično res potekajo po Avstriji, Italiji in Hrvaški, dlje njegov radius ne sega – ter nekomu izročiti podatke o njegovem bivališču, hiši v Lendavskih gorica in kdo ve še čem. Razburjeno jim je sporočil:

“Ne, fantje, z mano ne računajte, moj tovornjak ni namenjen prevozu človeškega blaga! Za noben denar ne! Pač pa si lahko v tovornjaku toliko napolnite mobilni, da pokličete “zvezo” – potem pa se čimprej spravite od tod ...”

Jani, ki je Šanjija poznal že od nekdaj drugod, se je tedaj obrnil k njemu in grobo rekel, da je “zajebano”, kar se je zgodilo, a kaj naj počne s temi reveži, on jih ne bi ovadil policiji. Šanji je odvrnil, da jih tudi ne misli, “zato ker so taki siromaki ... saj jim je videti ... Pustil jih bom v kleti do mraka, potem naj izginejo.”

Zdelo se nam je, da bi to bila rešitev, ki nikogar ne bi preveč prizadela. Tako smo odšli iz kleti in se poslovili od Šanjija, naložili vino in se odpeljali. Po rahlo spuščajoči se cesti smo se podali med hiše, ki ob njej stojijo skoraj vse do nekdanje opekarne ob vznožju brega, na robu malega mesta.

Med potjo pa nam je vse bolj bilo, kakor da nismo več takšni, kakršni smo prišli iz Gomel. Nepričakovana drugačnost od ustaljene podobe Lendavskih gor, drugačnost, ki so jo povzročili begunci, kakor da je tudi nas naredila drugačne. Ilegalni prebežniki so se nam ves čas vožnje vsiljevali kot glavna tema pogovora, čeprav smo se trudili, da se jim ne bi povsem podredili. A menda vsakokrat je naše opazke in mnenja, ki so se tikala stvari ob poti, prej ali slej sklenila beseda o Romunih. Še tako pereče zadeve so jim odstopale mesto. Zato pa pot ni bila rutinska, že stokrat prevožena; bilo je, kakor da na vsake sto metrov odkrivamo novosti, ki jih prej nismo opazili, pa so bile vredne začudenja, ne le omembe; samo da bi odgnali misli na tisto, kar se je zgodilo.

Pod zadnjim, najbolj strmim klancem na zapuščenem dvorišču nekdanje opekarne še zdaj stoji več deset metrov visok dimnik, iz katerega je nekoč, pred desetletji, menda vsakokrat, ko smo prihajali v vinograd ali odhajali iz njega, lezel dim – znamenje, da v pečeh žgejo opeko. Zdaj že deset in več let nobena peč ne dela, parcelo z njenimi stavbnimi ostanki vred pa je baje kupil

neki tujec, ki naj bi tu postavil svoj obrat, in dimnik bodo podrli – z njim bo izginil še en simbol, simbol Lendavskih goric, kajpak samo za nas, podeželane, ki smo ga, prihajajoč in odhajajoč mimo njega desetletja gledali in občudovali, vsaj mladež tako, kakor so daljni meščani gledali in občudovali visoka stolpa v Novem Jorku, dokler ju niso porušili fanatični samomorilci. Jani, ki marsikaj ve, saj se veliko druží z ljudmi, je dejal, da bodo tu odprli keramični obrat, v katerem bo dobilo delo 70 delavcev. To je nekaj, a ne veliko, smo ocenjevali, vsaj zdaj, ko je prebivalstvo še številno. Kajti čez petnajst, dvajset let ga bo dosti manj. Jani: "Pred dnevi sem bil na pogrebu v Lipi, ki šteje skoraj petsto ljudi. Tam je v tem letu umrlo 13 vaščanov, vas pa je dobila tri novorojenčke. Ko so pred kratkim na turniškem župnijskem uradu, ki je pristojen za okoli 4000 župljanov, delali seznam otrok, da bi jih za božič obdarili, so ugotovili, da jih je v šestih letnikih, od 1995 do 2000, samo 250. Toliko v vsej fari! Ja, vse vasi se praznijo, tudi samo Turnišče, kjer bo cela vrsta hiš od stavbe nekdanjega organista naprej proti cerkvi kmalu prazna; zdaj v njej živijo samo starke ali starci." Te reči smo pravzaprav poznali, toda neko novo presunljivost so dobile zdaj, v luči srečanja z begunci. Nismo jih poskušali, ne vedeli opisati, a nenadoma kakor da so spomnile na nujo, da o njih glasno razmišljamo. Martin je rekel:

"Sicer pa tudi porok ni več. V Gomlah letos poroke še ni bilo, čeprav je v vasi še nad 500 ljudi. Mladi živijo na koruzi, proti kateri niti župnik ne pridiga več ... Pa tudi drugače; če že pridejo na svet otroci, jih ni več mogoče obvladovati. Niti pri verouku ne. Pred tednom dni mi je katehetinja, ko sem jo srečal, dejala, da je imela tisti dan pri verouku spet nerešljiv problem. Ena izmed učenk 3. razreda se je ulegla na tla pri njeni mizi in ni hotela vstati, češ da ji paše ležati. Ves razred se je hrupno zabaval. Ko je po dolgem prigovarjanju vstala, ji je katehetinja dejala, naj gre ven in počaka zunaj, če ji je pouk nezanimiv. Da ne bo motila drugih. Šla je, toda kmalu se je vrnila in zahtevala, da jo katehetinja odpelje domov, zunaj ne more biti ... Celo uro je imela uničeno."

"Ja," se je tedaj posmejal Jani in postregel z novo štorijo, "ko pa ima uro župnik, je spet drug cirkus. Z učenci se rad igra, dovoli jim, da se razživijo do razbrzdanosti. Na začetku letošnjega šolskega leta so ga pri prvi uri med igro vrgli na tla, objestno vpili in hodili po njem ter mu zlomili dve rebri. Še danes se mu menda nista čisto zacelili ..."

Vsi smo se krohotali, toda smeh je bil kratek, saj se je vsem zdelo, da si ga dogodka ne zasluži. Hitro smo bili pri drugi ... tretji snovi, pri čemer je bilo skoraj samoumevno, da so bili omenjeni tudi samomori, o katerih se govori le ob dnevih, ko se zgodijo, potem pa potonejo v tok življenja, ki včerajšnjega ne pozna. Zajel nas je nenavaden nemir, ki smo ga komaj krotili in se ga dolgo nismo znebili še med vožnjo po ravnini.

Skozi Mostje in Kamovce in mimo obcestne kavarnice Rose, v kateri smo na hitro postali na kavi in o kateri so še pred nekaj leti širile žgečkljive govorice, da v njej nastopajo slačipunce iz Ukrajine, smo se peljali skozi Dobrovniki in Renkovce ter nato Turnišče: sonce je bilo še za lestev kmečkega voza nad

obzornico, zavito v motno kopreno; za oči tako rekoč neskončne, prazne senožeti med Dobrovnikom, daljnimi Filovci na desni in Renkovci pred nami ter Turniščem na levi je zalivala poševna svetloba, ki je bila vsaj na prividnih nebesnih stenah ob ravnini pomarančasta, a nežna, nič ledeno pekoča, prej nekako nevtralna, in bilo je, da se nam sama ponuja v izbiro, ali jo bomo ogreli pri sebi, v mislih, ali pa se pred njo umaknili v stanovanja. Kajpak smo izbrali slednje ... Zmerno smo nekaj kilometrov vozili proti rečici Ledavi, nato proti Renkovcem in po pol kilometra bili v Turnišču, skoraj že trgu, ki zbuja vtis o presenetljivem gospodarskem, celo gosposkem vzponu. A podoba je varljiva, to smo zdaj vedeli bolj kot kdaj prej; novčasne nadloge se napovedujejo s transformiranim, zapeljivim videzom; Martin je že govoril o nezaposlenosti – tukajšnja Planika, tovarna čevljev, je odpustila na desetine delavcev – Jani pa je hitel kazati na hiše, ki da so "pred izumrtjem"; v njih sta osamela starka ali starec, ki ju naglo dohiteva "smrtni kosec". Takrat šele sem dojel, o čem govori; navdalo me je čudno sočutje, ki se ga dolgo nisem mogel znebiti in potihom sem si rekel, da se ta predvidevanja ne bodo uresničila; zdelo se je nemogoče; hiše so učinkovale živo, praviljično skladno s predstavo o sreči in nič ni kazalo na skorajšnjo smrt njihovih stanovalk ali stanovalcev, še manj na razpad samih stavb, kakor je o svojem razpadu zgovorno pričal videz Kranjčeve cimprače. Ali pa so tudi te hiše brez dedičev in bodo kmalu trupla, ki jih nihče ne bo hotel pokopati? Ni v njihovi praviljični skladnosti s predstavo o sreči vrhunec življenja? Ni tu prostor za občutek radosti? Temu bi skoraj pritrdil, a nisem; v negotovosti se človek težko odloči tudi za tisto, kar se zdi povsem logično. Namesto tega se mi je v tisti sočutni ihti zbudila neka tuja, do lepote skeptična, če ne nasprotujoča misel – tako do tiste, ki jo ustvari človek, pa tudi one višje, ki je delo Stvarnika in jo je zaznati ob priložnostih, kot je današnji dan, ko se je tako v vinogradu kot tudi na tej vedri ravnini razkrila v vsej očarljivosti; toda kakršnega izvora že je, če drži, kar mislim, mar ni v obeh primerih usodna? Ni tik ob njej nekaj srhljivega, tisto, kar sporoča veliki elegik, ko pravi, da je "lepota še znosni začetek strašnega"? Da se torej na njeni mejni črti začenja katastrofa?

Nehote sem se izoliral od sopotnikov, za katera sem vedel, da se pogovarjata o nečem, kar je spadalo k naši temi, toda nisem ju slišal. Boril sem se z neznansko napovedjo, ki mi je morala dvigati kar adrenalin, saj sem nenadoma začutil šumenje v glavi in napetost v žilah.

Vtem smo bili že zunaj naselja in znova na odprti ravnini, ki je zunaj Turnišča čudežno plamenela v sončnem zatonu. Misel na "strašno lepoto" je zdajci usahnila, saj sem moral pomisliti, da česa podobnega še nisem videl; razbeljeno ognjena je bila vsa zahodna polovica neba, a tudi na dozdevno neskončno ploskev zemlje so bili posuti snopi gorečega žarkovja in je zato bilo, da se bo zdaj zdaj vžgala tudi sama, vžgala od sonca, ki je bilo zelo povečano, ogenj v njem pa se je nemara prav zato zdel večerno krotak in se je pustil gledati, da je bilo moč videti maso živega žara, od katerega se je vnemala okolica obnebja in ravnine. Imelo me je, da bi obstal in se predal strmenju v

sončni zahod. A tega nisem storil; medtem me je že obšlo: saj nisem priča le očarljivemu zatonu, ne, pred mano je orjaško, nekakšno kozmično ognjišče, morda prapodoba bivališča, ki so si ga ljudje v tisoč in tisoč letih preoblikovali v dom – z ognjem v sredini ali tam, kjer se je zdel najbolj funkcionalen. Ampak kakšno je ognjišče, v katerega gledam? Bilo je slika v nepopisni samoti, v nedopovedljivi otožnosti, ki je mahoma zarezala v dušo, da bi zahlipal. Kajti skozi misli mi je šlo, gotovo pod vtisom, ki je prevladoval po srečanju s tujci in potem po napovedi o izumrtju: tudi naša ognjišča so prazna, kot je prazen neizmerni prizor, ki je zasegel nebo in zemljo – več, več, hiše so brez njih in kdo ve, kje naj zdaj biva tisto, kjer biva duša hiše? Instinktivno sem zakopal po spominu za tistim, o čemer mi je nekoč govoril Emilijan Cevc, prezrti pesnik vsakdanjih stvari in človekove simbioze z njimi. A sestavljal sem ga lahko le z veliko težavo in zgolj v drobcih rešil pozabe nekočni uk: hiša kot dom in v njem ognjišče, na njem ogenj, ljudje ob žerjavici in plamenu, povezani v obredni pripravi jedi, združeni v skupnem aktu hranjenja življenja, ki je na tem mestu imelo trajno moč združevanja. Ognjišče! Zavetje in dom, ki je klical pobegle in varoval domače, mitski smisel človeškega dejanja in nehanja! Ogenj kot simbol očiščujočega duha!

“Ne, ne, zdaj nimamo več doma, kajti brez ognja ni doma, naše hiše so le stanovanja, artefakti, ki so zamenljivi kot vsi perfektni predmeti v njih, zato se trgamo od izvornih skupnosti ter jih zapuščamo, česar pa ne storimo samo enkrat, ampak pogosto ... Ker nam je naloženo ponoviti to večkrat. Ker so ognjišča povsod dogorela, njihovo žerjavico pa je ugasila voda časa.” K temu se je od nekod vzel spomin, ki je hotel biti tolažec, saj je privrel iz skrinje nostalgije: Nekoč sem videl sled ognjišča, razbeljeni nizki strop peči in pod njim kopico žarečega oglja, tesno ob njem lončeno posodo, v kateri se je kuhala hrana za ljudi in živali; ali pekle štruce in kolači kruha, razporejeni v venec okoli ognja; iz polen, ki so bila nato položena na tleči žar, nenadoma sikne plamen, ki se razkolje po stropu in nato tiho in vztrajno liže omet, da žari od njegove vročine. Ta strop sem zdaj, v biljonski povečavi, pred hipom ali dvema zagledal na nebu daleč nad ravnino, čeprav je sonce na njenem robu že dogorelo in je samo še tlelo. A kot da bi oboje bilo vrženo na večerno platno iz meni neznane skrivne kamere, je slika pred mano obstala le za trenutek – celo sonce v realni daljavi je hitro umikalo svoj ognjeni soj iz višav in žarkovje z ravnine, za katero je bilo še pred trenutki videti, da bo zdaj zdaj zagorela. Sekundo zatem je sončni ogenj pojema in razžarjeni obok sivel. Ja, res, samo za silno kratek čas mi je bilo dano uzreti prizor, za katerega ne vem, da bi ga kdaj že bil dobil v pogled. Kakor da je trajal samo v bliskovitem potovanju misli k spominu, ki pod pepelom pozabe še ni ugasnil.

Tedaj sem bil s sluhom znova ves pri pogovoru med Janijem in Martinom. “Kaj si rekel?” sem neumno rekel Janiju. Martin je odvrnil, da se sprašujeta, zakaj se toliko beguncev ali izseljencev ne vrača v svoje kraje, ko enkrat odidejo iz njih, temveč se vživijo v novo okolje in ostanejo na tujem. “Toda

včasih srečaš izjemo," je rekel Martin in dodal: "Jani govori o tem, da je poznal nekoga, ki je po več kot dvajsetih letih moral domov ..."

"Ja," je povzel Jani, ki je več let preživel v Sindelfingnu, a se še pred osamosvojitvijo zaradi naraščajoče nezaposlenosti v Nemčiji preselil v rojstni kraj, kjer je odprl trgovino. In povedal je zgodbo o rojaku, s katerim se je seznanil šele v Sindelfingnu in ki je prišel tja deset let pred njim, doma pa je bil iz Bistrice ob Muri. Delala sta v isti tovarni, čeprav ne v istem oddelku. Vani je bil tedaj že poročen, a s Srbkinjo, kar je bil po Janijevem glavni razlog za to, da se on nikoli več ni vračal v Bistrico, ona ne v svojo vas v okolici Banjaluke, češ tako sta se izogibala sporom, ki bi nastajali ob odločanju za vsakokratno destinacijo. Imela sta troje otrok, ki so se povsem vživeli v tuje okolje. Toda urejenost življenja se je nekaj let po tistem, ko ga je spoznal Jani, začela krhati. Vanija je vse bolj dajalo domotožje in ko je na domu v Bistrici za rakom umrl mlajši brat, še mlajša sestra pa pozneje nesrečno utonila v Muri – celo na njun pogreb ni šel – in sta ostala samo še starša, je postajal čedalje bolj nervozen in nemiren, čedalje pogosteje je obiskoval zdravnika, ki pa mu ni dal učinkovitega zdravila. Tedaj sta na hitro drug za drugim umrla še starša, na pogreb katerih prav tako ni šel, ampak njuna smrt je njegovo nelagodje neznansko stopnjevala in zdravnik mu je predpisal nova pomirjevala, ki pa spet niso in niso prišla.

"Takrat je prvič prišel k meni in se mi zaupal," je dejal Jani. "Rekel je, naj mu povem kaj o Bistrici, mimo katere sem se iz Sindelfingna ob večjih praznikih vozil v Gomle, hotel je, naj mu opišem njegovo rojstno hišo, in malo pozneje, naj mu med naslednjim obiskom v Gomlah prinesem knjigo *Bele tulpike* Ferda Godine, ki je bil njegov rojak, in še pozneje, naj mu prinesem kar koli od Miška Kranjca: nikoli dotlej ni bral ne prvega ne drugega, niti mi ni povedal, kako je prišel do teh imen. V spominu ju je morda imel še iz osnovne šole ... Prinesel sem mu *Tulpike*, po mojem drugem obisku doma tudi Kranjčeve *Strice*, vendar mi nikoli ni povedal, ali je oboje bral ali ne. Čez čas mi je priznal, da se počuti vse slabše, da njegovo stanje postaja neznosno, kajti ni bil samo nervozen, nemiren, razdražen, občasno ga je bolela vsa desna stran telesa, zdravnik mu je predpisoval veliko dni bolniške, toda počutje se mu je le še slabšalo. Nazadnje je tožil, da ga brez prestanka boli desnica – in vanjo se je potem na nerazumen način skoncentrirala vsa bolezen, če se njegovo stanje lahko imenuje bolezen. Bolela ga je namreč samo desnica, od ramena do dlani, in prepričan je bil, da ga bo kap, kot je očeta, a ne njegov zdravnik ne specialist, ki ga je nazadnje vsega pregledal, ni za kap – na tej tako ali tako nepravi roki – ugotovil bolezenskih simptomov. Tedaj je sklenil, da se bo pred smrtjo – o kateri je bil prepričan, da se mu naglo bliža – enkrat le napotil v Bistrico. Tako je storil. Odpotoval je na nekdanji dom.

"Ko se je vrnil," je nadaljeval Jani, "sem takoj opazil: bil je prerojen, vzhičen nad spremembo. Dejal mi je, da je to živo začutil, ko je roko položil na kljuko vhodnih vrat ... Ni ozdravela v trenutku, toda drugačna je postajala tako

občutno, da ni bilo dvoma: stik z njo je bil rešilen, polaganje roke na kljuko mu je vračalo nekdanjo moč, kakor da bi iz rojstne hiše pritekala vanj energija življenja, ki ga je dotlej kakor zapuščalo ...”

Martin se je koncu zgodbe, ki jo je moral že prej slišati, sumničavo nasmehnil, češ “tega pa ne verjamem ...” Tudi meni njen razplet ni šel v račun, čeprav bi mi lahko bili v nekakšno podporo primeri, ki so se mi hitro ponudili iz kulturne zgodovine, v njih pa so posamezni junaki, ki jih je usoda vrgla v tujino, lahko oživel ali mirno preminili le, če so prišli v stik z “grudo domače prsti”. Tudi Jani je dejal, da še zdaj ne ve, ali mu je Vani povedal vse po resnici ali ne. “Ampak tako mi je govoril. Celó zaklinjal se je, da govori resnico in da mu je rojstna hiša vrnila zdravje ...” Stvar smo pustili odprto, sprejeli smo le njeno “čudnost” – za končano pa jo imeli, ko je Jani dodal, da se je od takrat Vani vsaj enkrat letno vračal domov. Spremljala ga je hčerka. Toda odkar Jani ni več v Sindelfingnu, se ne srečujeta več.

Vtem smo prispeli v Gomle. Mrzel nedeljski večer je bil kot nalašč za družbo s steklenico vina na mizi. Janija sva z Martinom povabila na kozarec; saj smo se vendar bili odpeljali v vinograd, da bi se oskrbeli z vinom! A je ponudbo odklonil. In nikakor se ni pustil prepričati, da je smiselno, da si ga privoščimo tudi zdaj, po vrnitvi. Nekje v sebi sem sicer slutil, zakaj se mu pitje zdaj upira, a po razlogu njegove tokratne abstinence ga nisem vprašal. Martin mu je zato dal steklenico in izstopil je sredi naselja, midva pa sva odbrzela domov na rob vasi.

Ko je Martin odklepal vhodna vrata, pri čemer se mu je ključ malce zataknil in je trajalo za hipec dlje kot navadno, da so se odprla, me je med kratkim čakanjem na korak čez prag prešinila misel, kako prazna je hiša. To sem čutil že kdaj prej, toda kakor da se je zdaj nekje v njenih prsih zbudila tudi globoka, molčeča bolečina, za katero sem prvič vedel: nikoli ne bo minila.